

Onthulling gedenksteen

Anton de Kom

24 november 2022

De Nieuwe Kerk Amsterdam

**Geen beter middel om het
minderwaardigheidsgevoel
bij een ras aan te kweken,
dan geschiedenisonderwijs
waarbij uitsluitend de zonen
van een ander volk worden
genoemd en geprezen.**

Uitspraak Anton de Kom uit 1934

Ontwerp gedenksteen

Natasja Kensmil

Grafisch beeldhouwer

Henk Welling

Adviezen

Ernestine Comvalius

Berry Slok

Grafisch ontwerp

UNA designers

Foto
© Piet Zwart / Nederlands Fotomuseum

Programma

Welkom

Annabelle Birnie

Directeur De Nieuwe Kerk

Schrijversstenen

Paul Mosterd

Adjunct-directeur De Nieuwe Kerk

Toespraak

Judith de Kom, dochter

Gedicht

Geertje van Houten, achterkleindochter

Lofrede

Raoul de Jong

Toespraak

Femke Halsema

Burgemeester van Amsterdam

Toespraak

Zijne Excellentie de heer Rajendre Khargi

Ambassadeur van de Republiek Suriname

Onthulling

Ambassadeur Khargi en leden van de familie

Slotwoord

Paul Mosterd

Aansluitend nodigen wij u uit voor een drankje.

In de zomer van 2020 kreeg de Surinaamse vrijheidsstrijder en verzetsheld Anton de Kom een verdiende plaats in de ‘herijkte’ canon van de Nederlandse geschiedenis. Terwijl in de Verenigde Staten de protesten van *Black Lives Matter* oplaaiden na de gewelddadige dood van George Floyd kreeg De Kom, bijna negentig jaar na de publicatie van zijn antikoloniale manifest *Wij slaven van Suriname*, alsnog de erkenning die hem toekomt. De Kom – geboren in Paramaribo – werd in 1933 uit Suriname verbannen vanwege zijn protesten tegen de koloniale overheersers. Hij vestigde zich in Nederland, waar hij na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog actief deelnam aan het verzet. In 1944 werd hij door de Duitsers opgepakt en gedeporteerd. De Kom kwam terecht in het kamp Sachsenhausen bij Berlijn en werd later overgeplaatst naar Neuengamme. In april 1945 overleed hij in het concentratiekamp Sandbostel, bij Hamburg, luttele weken voordat het kamp zou worden bevrijd.

De navolgende tekst is een bewerking van:
Carl Haarnack & Garrelt Verhoeven, 'Manifest in roofofdruk. Anton de Kom, Wij slaven van Suriname',
in: *Boeken die geschiedenis schreven*. Kasper van
Ommen & Garrelt Verhoeven (red.). Atheneum, 2022

Anton de Kom

Cornelis Gerhard Anton de Kom (1898–1945) werd geboren in de wijk Frimangron in Paramaribo, een wijk van vrijgemaakte slaven. Zijn ouders hadden beiden een achtergrond in de slavernij, maar de familie van zijn moeder, Judith Dulder, werd in 1841 vrijgekocht. De ouders van zijn vader, Adolf de Kom, hadden nog als slaven gewerkt. Judith woonde al in Frimangron en na hun huwelijk vestigde ook Adolf zich in de wijk.

Als intelligente jongeman gaat Anton na de lagere school door naar de Mulo, de katholieke St Paulusschool, wat op dat moment het hoogste niveau van onderwijs was dat in Suriname kon worden gevolgd. Na het behalen van zijn diploma gaat hij in 1916 aan de slag bij een administratiekantoor en stapt later over naar een rubberbedrijf, maar een verdere loopbaan ligt vanwege zijn huidskleur niet in het verschiet. Hij besluit te vertrekken uit Suriname en via Curaçao en Haïti – waar de slaven zich al in 1804 hadden vrijgevochten – reist hij naar Nederland.

Hij neemt dienst bij het tweede Regiment Huzaren, maar besluit dat het leger voor hem geen toekomst heeft. Na enkele administratieve baantjes komt hij uiteindelijk als vertegenwoordiger terecht bij de koffie- en thee-handel Reuser & Smulder. De twintiger valt op door zijn smetteloze kleding: altijd een keurig kostuum en een bijpassende hoed. In 1926 trouwt hij met de Haagse Nel Borsboom – hoewel een deel van haar familie haar omgang met een zwarte man afkeurt. Het jonge stel zou vier kinderen krijgen.

In die jaren verkeert De Kom steeds meer in kringen van de Communistische Partij Holland. Het is de enige politieke beweging in Nederland die pleit vóór onafhankelijkheid van de koloniën. Geïnspireerd door

de Indonesische nationalisten begint hij zich steeds meer politiek te manifesteren. Hij publiceert in (communistische) tijdschriften zoals *Links Richten*, *De Communistische Gids* en *De Tribune* en sluit vriendschap met ontwerper Piet Zwart, schrijver Jef Last en andere kunstenaars met communistische sympathieën. Hij raakt steeds meer in de ban van het verleden van zijn land en bestudeert in de Koninklijke Bibliotheek alle boeken over de Surinaamse geschiedenis die hij maar kan vinden. De contouren van het boek dat hem beroemd zou maken, begonnen zich steeds helderder af te tekenen in zijn brein.

Aan het einde van 1932 besluit De Kom om terug te keren naar Suriname, maar zijn verblijf zou van korte duur zijn. Hij zette zich in zijn geboorteland in voor arme landgenoten, maar zijn acties zijn een doorn in het oog van de koloniale machthebbers. Zonder enige vorm van proces wordt De Kom opgepakt en het land uitgezet. Deze traumatische gebeurtenis zou zijn verdere leven tekenen.

Anton de Kom en Nel Borsboom,
trouwfoto, 1926

© Familearchief Els de Kom

Nel de Kom, Ad, Cees, Ton en Judith,
familiefoto, ca. 1932

© Familearchief Els de Kom

Een antikoloniale tirade

In 1934 verscheen de eerste druk van *Wij slaven van Suriname* bij uitgeverij Contact. Een fraaie portretfoto van Anton de Kom, van de hand van Piet Zwart, siert het witte omslag. Zwart tekende ook voor het grafische ontwerp van de cover van het boek, dat een redelijke verspreiding zou krijgen in zowel Nederland als Suriname. Al snel verschenen in 1935 en 1936 twee edities van een Duitse vertaling – overigens zonder dat De Kom daarvan op de hoogte was.

De Koms antikoloniale boek was in de eerste plaats het werk van een historicus. De publicatie van *Wij slaven van Suriname* markeert een breuk in de geschiedschrijving over Suriname. Waar de negentiende-eeuwse gouverneurs in Suriname nog beweerden dat Nederland altijd 'de palm boven de andere volkeren gedragen had', presenteerde De Kom een radicaal andere visie. Natuurlijk waren er al eerder criticasters van het koloniale regime in Suriname, maar die kritiek drong nauwelijks door tot het Nederlandse publiek. Ook de *Reize naar Surinamen en de binnenste gedeelten van Guiana* van John Gabriël Stedman (1744–1797), waarin deze aandacht vraagt voor de wrede en barbaarse behandeling van de slavenbevolking in Suriname, werd in Nederland afgedaan als buitenlandse propaganda.

Nu publiceerde voor het eerst iemand uit Suriname een felle aanklacht tegen de Nederlandse overheersing, de eeuwenlange koloniale uitbuiting, de onmenselijkheid van de slavernij en tegen de schandalige behandeling van contractarbeiders uit China, Java, India en andere gebieden. De Kom had de armoede aan den lijve ondervonden – zijn vader was nog in slavernij geboren – en hij uitte vanuit die persoonlijke ervaring zware kritiek.

De Kom maakte gebruik van bestaande historische standaardwerken, zoals die van Jacob Hartsinck, Maria Vlier, John Gabriel Stedman, August Kappler, Julien Wolbers en Abraham Halberstadt. Die boeken waren in de jaren dertig al lang niet meer beschikbaar voor het gewone publiek omdat ze nooit herdrukt waren. In *Wij slaven van Suriname* brengt De Kom deze titels, en daarmee de schaduwzijde van de Nederlandse koloniale geschiedenis, opnieuw onder de aandacht.

Anton de Kom
Wij Slaven van Suriname, 1934
Eerste druk, Uitgeverij 'De Baanbreker'

Manifest in roofdruk

Het is opvallend hoe weinig respons de verschijning van *Wij Slaven van Suriname* kreeg in de Nederlandse dagbladpers. Alleen in de communistische krant *De Waarheid* (en haar voorloper *De Tribune*) werd het boek besproken. Het gehoor van Anton de Koms aanklacht moet in Nederland hebben bestaan uit niet meer dan een kleine groep geïnteresseerden. Ook in Suriname werd er nauwelijks over het manifest gepubliceerd. Van kritische geluiden over het Nederlandse beleid in de koloniën was in die jaren nog nauwelijks sprake. Tekenend voor de tijdgeest was dat minister-president Colijn in 1937 nog zonder gêne en zonder enig weerwoord de loftrumpet kon steken over Jan Pieterszoon Coen in een toespraak bij diens 350e geboortedag.

Tegen de achtergrond van de Tweede Wereldoorlog en de jaren van wederopbouw verdween Anton de Kom en zijn manifest voor vrijheid en rechtvaardigheid volledig uit beeld. Anton de Kom was nagenoeg vergeten toen eind jaren zestig een Surinaamse studente in Leiden, de latere PvdA-politica Rubia Zschüschen (overleden in 2002), het boek tot haar verbijstering aantrof in de Leidse Universiteitsbibliotheek. Veel studenten uit Suriname kozen in de jaren vijftig en zestig voor een studie in Leiden, waar ze onder invloed van de ontluikende protestbeweging en de protesten tegen de Vietnamoorlog, een groeiende twijfel kregen aan de vanzelfsprekendheid van het Nederlandse koloniale gezag in hun moederland. De studenten verenigden zich in de links georiënteerde Surinaamse Studenten Unie, die zich spiegelde aan de Cubaanse revolutionairen.

Zschüschen trof het haar geheel onbekende boek van een even onbekende auteur in de voorbereiding van een culturele avond van de nog jonge unie. Ze bladerde

ademloos door *Wij slaven van Suriname*, waarin de geschiedenis van haar land nu eens niet vanuit het perspectief van de koloniale overheerser werd belicht, maar gezien door de ogen van de vrijgevochten slaven, de marrons. Ze beseftte dat het boek als een anti-koloniaal manifest de gevoelens van haar en haar medestudenten verwoordde. Juist daarom maakte het boek, meer dan dertig jaar na het verschijnen van de eerste druk in 1934, zo'n verpletterende indruk op een nieuwe generatie lezers. De studenten werden geraakt door de actualiteit en de relevantie van de woorden van De Kom en ze werden zich ervan bewust dat zijn manifest een belangrijke rol kon spelen in hun antikoloniale protest. Ze besloten om het Leidse exemplaar mee te nemen uit de bibliotheek om er – geheel in de geest van de tijd – een gestencilde editie van te maken. Zschüschen toog naar de weduwe van De Kom in Den Haag, die, nadat ze was overtuigd van de goede bedoelingen van de studenten, toestemming verleende voor de publicatie.

Meer nog dan de eerste druk uit 1934 kunnen we de gestencilde versie van *Wij slaven van Suriname* beschouwen als het begin van de herwaardering van De Kom als vrijheidsstrijder. Er verschenen vervolgens nog diverse gestencilde herdrukken, in Nederland maar ook in Suriname. Vele Surinamers maakten kennis met de strijdbare woorden van Anton de Kom via de goedkope stencils. Ze waren de wegbereiders van de 'echte' tweede druk van zijn meesterwerk, die in 1971 werd gepubliceerd door uitgeverij Contact. 'Nu, bijna veertig jaar later, werd *Wij slaven van Suriname* herdrukt, en wie het boek thans leest, zal getroffen worden door de actualiteit ervan, want veel is niet veranderd sedert 1934', zo schreven de Erven De Kom in het voorwoord van de herdruk.

Nu kon iedereen in Suriname kennis nemen van het boek dat de geschiedenis van hun land vertelde

vanuit het perspectief van de Surinamers. *Wij slaven van Suriname* gaf de bevolking van Suriname bovendien zelfvertrouwen. Tot die tijd werden van de plantages weggelopen slaven, marrons, immers afgeschilderd als dieven, verraders en gespuis. De Kom noemt ze daarentegen helden van het Surinaamse volk. Daarmee speelt het boek een belangrijke rol in de vorming van de Surinaamse identiteit. Niet alleen voor de creoolse Surinamers maar voor alle etnische groepen in het land. Het werd de eerste stap op weg naar een nationaal gedachtengoed, dat zich in de jaren zestig verder zou ontwikkelen.

Anton de Kom,
jeugdfoto, ca. 1924
© Familiearchief Els de Kom

Icoon van de vrijheid

De afgelopen jaren is Anton de Kom met zijn manifest ook in Nederland uitgegroeid tot een icoon van de Surinaamse vrijheidsstrijd. Van de nieuwe editie van *Wij slaven van Suriname* (2020) zijn inmiddels al meer dan 25.000 exemplaren verkocht! Sinds zijn naam in de canon prijkt is Anton de Kom niet meer weg te denken uit de media. Pleinen en straten zijn naar hem vernoemd en zijn boek is door NPO-Radio 1 uitgeroepen tot het beste non-fictie boek van 2020. En ook buiten de grenzen van Nederland en Suriname groeit de belangstelling. Op 22 februari 2021, de 123ste geboortedag van De Kom, verscheen een nieuwe Duitse vertaling. In het voorjaar van 2022 werd een Engelse editie gepubliceerd. De betekenis van het werk van De Kom zal daardoor in het Engelse taalgebied toenemen. Een speciale editie voor gebruik in het onderwijs verscheen in de serie *Tekst in Context: Wij Slaven van Suriname* (samengesteld door Henna Goudzand Nahar en Michiel van Kempen, Amsterdam University Press, 2022).

Niet voor niets benoemde de huidige vicepremier Sigrid Kaag in november 2020 Nederland als 'het land van Anton de Kom'. Een ruime meerderheid in de Tweede Kamer steunde in 2021 een motie van Bram van Ojik waarin het kabinet werd opgeroepen een ruiterlijk gebaar te maken voor eerherstel van De Kom en om ondubbelzinnig te erkennen dat de toenmalige overheid fout heeft gehandeld door hem zonder enige vorm van proces op de boot naar Nederland te zetten.

Zijn verzet tegen de koloniale overheersing én tegen de Duitse bezetter, kwam voort uit De Koms strijd tegen racisme, discriminatie en antisemitisme. *Wij slaven van Suriname* is daarom nog altijd een actueel manifest voor democratie en vrijheid, dat niet mag ontbreken in onze historische canon.

Anton de Kom als iterator

Hoewel het historische belang van Anton de Kom moeilijk kan worden overschat, verdient hij zeker ook aandacht vanwege zijn literaire kwaliteit. Juist door de gave van het woord was De Kom in staat om zijn manifest op zo'n indringende wijze op papier te zetten. Minder bekend is dat De Kom ook romans, verhalen en gedichten schreef. Tijdens zijn leven werden die echter nauwelijks gepubliceerd en lang niet van al zijn werken zijn manuscripten bewaard gebleven.

Zijn roman *Ons Bloed is Rood* werd nooit gepubliceerd, afgezien van enkele fragmenten die in 1965 in het tijdschrift *Buiten de Perken* werden opgenomen. Het manuscript voor de roman was lange tijd spoorloos, maar dook in 2009 weer op. De titel ontleende De Kom aan het bekende boek *Omdat ik zwart ben* van Magdeleine Paz over de slavernij in het zuiden van de Verenigde Staten. Ook zijn roman *Om een hap rijst* verscheen niet in druk en dat geldt evenzeer voor het filmscript *Tjiboe*. Anton de Kom schreef in een eenvoudige, leesbare taal, waarmee hij een groot publiek wilde bereiken.

De gedichten van De Kom werden in 1969 postuum uitgegeven onder de titel *Strijden ga ik* (gepubliceerd door de Stichting tot behoud en stimulatie van Surinaamse Kunst, Cultuur en Wetenschap). De Koms maatschappelijke betrokkenheid komt in veel gedichten tot uiting, maar andere gedichten zijn gewijd aan de schoonheid van de natuur of aan de liefde.

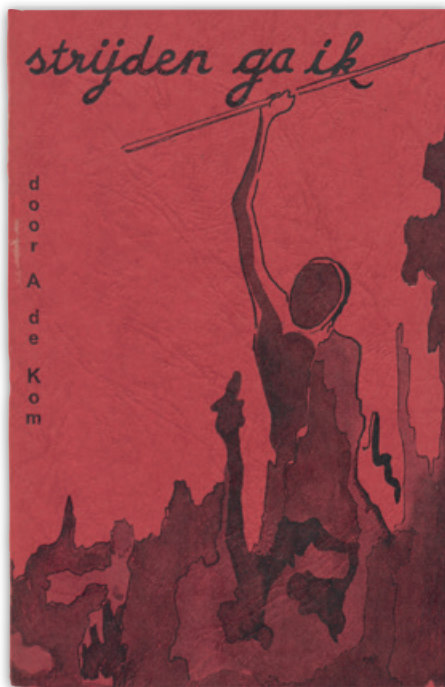
In 2022, op 124e geboortedag van De Kom, verscheen *Anangsieh tories. Verhalen van de spin uit Suriname*. Voor het slapen gaan vertelde De Kom de verhalen van de spin Anangsieh aan zijn kinderen. Hij schreef de verhalen tussen 1933 en 1937. In *Anangsieh tories* geeft Anton de Kom zijn eigen draai aan de sprookjesachtige

verhalen over de slimme, gewiekste spin. De verhalen betoveren door hun vitaliteit, knisperende frisheid en rijke verbeeldingskracht. In de prachtige, talige beschrijvingen van de Surinaamse cultuur en natuur is zijn verlangen naar zijn geliefde vaderland voelbaar.

Het literaire archief van Anton de Kom wordt bewaard in het Literatuurmuseum in Den Haag, waar hij een plek heeft gekregen te midden van de grote schrijvers van de Nederlandse literatuur. Het is te hopen dat de nog ongepubliceerde werken van De Kom in de komende jaren alsnog in druk zullen verschijnen.

Anton de Kom
Strijden ga ik, 1969

Uitgave: Stichting tot behoud en stimulatie van
Surinaamse Kunst, Cultuur en Wetenschap

Schrijvers in De Nieuwe Kerk

Tal van schrijvers zijn in de loop der eeuwen in de kerk herdacht. Soms met een graf en soms met een gedenksteen. Voor Joost van den Vondel zijn er zelfs twee monumenten. De meest recente onthulling is die van Dirck Volkertsz. Coornhert in oktober 2022. Minister Franc Weerwind voor Rechtsbescherming onthulde met Boris Dittrich, Wim Cerutti en leerlingen van het Coornhert Lyceum Haarlem een steen naar ontwerp van Gerrit Noordzij.

Natasja Kensmil (1971) ontwierp de steen voor Anton de Kom. Andere namen en hun ontwerpers zijn: Hella S. Haasse | Wigger Bierma, Willem Frederik Hermans | Piet Schreuders, Johan Huizinga | Walter Nikkels en Multatuli | Jeroen Henneman. In 2019 was het ontwerp dat Erwin de Vries maakte voor een standbeeld voor De Kom onderdeel van de *Grote Suriname Tentoonstelling*.

Erwin de Vries (1929–2018)
*Model voor een standbeeld
van Anton de Kom*

De Nieuwe Kerk Amst erdam

De Nieuwe Kerk

Dam Amsterdam

+31 (0)20 626 81 68

nieuwekerk.nl

facebook.com/nieuwekerk

Founder

VRIENDENLOTERIJ

- SINDS 1989 -

WIN MEER, BELEEF MEER

In samenwerking met

Anton de Kom Stichting

Met dank aan

Stichting Vrienden van De Nieuwe Kerk

Uitgeverij Contact

Particuliere donateurs | Grote Vrienden

Idee & uitvoering

Team De Nieuwe Kerk

Bij het achterhalen van de rechthebbenden is de grootst mogelijke zorgvuldigheid betracht. Indien toch rechthebbenden menen rechtsgeldige aanspraken te hebben, kunnen zij deze bij De Nieuwe Kerk indienen voor 31 december 2022. Wij zullen de geldigheid van de betreffende aanspraken dan zorgvuldig beoordelen en zo nodig een passende regeling treffen.